

LA FUNDACIÓ DEL MONESTIR DE SANT PERE DE BESALÚ I LA CONGREGACIÓ BENEDICTINA CLAUSTRAL TARRACONENSE

ERNEST ZARAGOZA I PASCUAL

Els segles IX i X foren per a la Marca Hispànica segles d'expansió monàstica. Al segle IX es fundaren Ripoll, Alaó, Tabernes i Gerri, gairebé tots sota la regla de Sant Benet,¹ si bé la primera vegada que trobem citada la regla benedictina com a norma de conducta és en el diploma del rei franc Lluís el Pietós, del 822, a favor del monestir de Banyoles, on el rei permet que després de la mort de l'abat Mercoral els monjos del seu monestir puguin elegir els seus abats, «licenciam habeant eligendi abbates», que regeixin el monestir «secundum regulam Sancti Benedicti, regere valeant».²

I eren benedictins tots els que es fundaren al segle X, com ara Sant Benet de Bages, Roda, Camprodon, Sant Llorenç de Bagà, Sant Pere de la Portella, Serrateix, Santa Cecília de Montserrat, Besalú i

1. A. LINAGE CONDE, *Los orígenes del monacato benedictino en la Península Ibérica* II, Lleó, 1973, 498-499; A. MASOLIVER, *Història del monaquisme cristià* II, Montserrat, 1980, 52-75; J. PÉREZ DE URBEL, *Los monjes españoles en la Edad Media* II, Madrid, 1934.

2. F. MONSALVATGE, *Colección diplomática de Besalú*, Olot, 1901, 97; ID., *Santa María de Arles*, Olot, 1896, Ap. I., hi ha un altre diploma del mateix rei franc, datat el 821 dirigit a l'abat Castellà d'Arles, perquè en morir la comunitat pugui elegir abat, que «secundum regulam Sancti Benedicti regere valeat» el seu monestir.

d'altres; que els que ho foren a la segona meitat del segle obtingueren l'exempció episcopal, començant pel de Ripoll el 950 i continuant pels de Gerri, Bages, Roda i Besalú, aquest darrer des del moment de la seva fundació.³

Cal precisar que sobre la fundació del monestir de Besalú hi havia hagut sempre dubte sobre si el comte Miró n'era fundador o restaurador. Primer, perquè fundà el 977 sobre una església existent, presumptament dedicada a Sant Pere –el document fundacional no ho diu–; i segon, perquè els documents de Camprodon que se li atribueixen parlaven de Sant Pere i eren anteriors al 977. Els cronistes benedictins del segle xvii, Antonio de Yepes i Gregorio de Argaiz, no dubten que el monestir fou fundat pel comte Miró el 977, però d'altres més moderns, com ara el pare Séquestra i Monsalvatje, cregueren que el document atorgat el 950 –com l'altre del 953– a l'abat Laufred pel rei franc Lluís l'Ultramarí es referia al monestir de Besalú, perquè diu que està dedicat a Sant Pere «in honore sancti Petri» i «situm in pago Bisuldunense».⁴ De manera que s'havia d'anticipar la fundació del monestir al 977. I jo mateix, seguint el seu parer, vaig incloure al meu *Abaciologi benedictí de la Tarraconense* (Barcelona 2002) Laufred com a primer abat, i seguint d'altres autors, com Villanueva, els abats Teodoric, Saula i Dodó, tot i que Monsalvatje ja havia fet notar que els mateixos noms dels abats de Besalú anteriors al 977 coincidien amb els de Camprodon, però això no era una dificultat, perquè com direm després, fou freqüent que un abat ho fos alhora de diversos monestirs. Però, després d'examinar amb cura tota aquesta documentació, he arribat a la conclusió que els documents anteriors al 977 es refereixen al monestir de Camprodon i no al de Besalú. Primer, perquè els esmentats diplomes del 950 i 953 situen el monestir de Sant Pere «in locellum in honore sancti Petri, situm in pago Bisuldunense», és a dir, en un «llogaret» situat dins el «pago» –territori– de Besalú. En canvi, el document fundacional de Besalú del 977⁵ parla de «Ecclesiam sitam juxta oppidum Bisulduni», és a

3. F. MONSALVATGE, *San Pedro de Camprodón*, Olot, 1895, Ap. II.

4. F. MONSALVATGE, *Colección diplomática de Besalú*, II Olot, 1890, 205; amb les mateixes paraules que el document del 904 dirigit a Camprodon, que situa aquest monestir «in pago Bisuldunensi in honore Sancti Petri, in locum que dicitur Campirotundo».

5. F. MONSALVATGE, *Besalú*, II Olot, 1890, 205.

dir, que funda el monestir al costat d'una església situada al costat del poble de Besalú; els documents de 978 i 979 diuen també «opidum quem olim Bisuldunem voluit vocitari vetustas»,⁶ és a dir, al lloc del poble de Besalú anomenat Besalú Vell. A més, els llocs i béns confirmats per Lluís l'Ultramarí el 950 pertanyeren sempre al de Camprodon i no al de Besalú. I la butlla de Benet VII, del 979 diu: «Situm infra castrum Bisulduni at flumen Fluviano».⁷ A més, el document de Miró del 977 és de veritable fundació, encara que no faci servir la paraula fundar, perquè diu «disposimus et ordinamus coenobium manentium sub regula almi Patris Benedicti, seu sub regimini proprii abbatis in perpetuum».⁸ Per tant, en poques paraules ens diu moltes coses. Primer: «ordinamus» és el mateix que fundar; dedica el monestir, fundat al costat d'una església preexistent, als apòstols Pere i Pau i Andreu, a tots tres, segurament per a distingir-lo del de Camprodon, dins del mateix comtat, dedicat també a Sant Pere, i que des del començament seguí la regla benedictina, com la seguia el monestir de Camprodon des de feia molts anys, el qual segurament fou d'on vingueren els monjos fundadors a poblar aquest de Besalú, perquè sembla lògic que es prenguessin monjos benedictins de Camprodon situats en el mateix comtat i molt estimats del mateix comte Miró, el qual havia fet diverses donacions al seu abat Dodó, elegit el 24 de febrer del 976. El pare Gregorio de Argaiz diu que el primer abat de Besalú fou «Gispedo»,⁹ sense aportar-ne, però, cap prova. No tenim l'acta de la seva elecció, ni cap dels documents fundacionals de Besalú porta el nom del primer abat, però l'esmentada butlla de Benet VII, del 8 de maig del 979, a favor del monestir, va dirigida a l'abat Gausbert –que és el «Gispedo» d'Argaiz–, que havia estat confós amb Jaufred de Camprodon. Per tant, aquest és el primer abat de Sant Pere de Besalú, el qual va regir el monestir uns quants anys, potser fins el 987, perquè el 8 de gener del 988 ja hi trobem l'abat Arnulf.

Sobre la fundació del de Besalú cal dir també que el comte Miró el fundà «per a remei de les ànimes dels seus pares, d'ell mateix, i sobretot del comte Seniofred, el seu germà, que li donà copiosos béns»,

6. ID. *Ibid.*, 209, 221.

7. ID. *Ibid.*, Ap. VIII.

8. ID. *Ibid.*, 205-208.

9. GREGORIO DE ARGAIZ, *La Perla de Cataluña. Historia de Nuestra Señora de Monserrate*, Madrid, 1677, 365.

i per la «salvació de les ànimes i dels cossos dels fidels que viuen en la terra, els quals es beneficiarien del cenobi, i perquè Déu protegeixi el comte Oliba, la seva esposa i fills mentre visquin i al cel, tot sometent el monestir a Roma, pagant cada any a la Santa Seu cinc sous en senyal de subjecció».¹⁰

Però al segle x, Catalunya patí diverses invasions que despoblaren i destruïren alguns monestirs. A Girona, el 926 les hordes hongareses assolaren els monestirs de Sant Esteve de Banyoles, Sant Genís de Fontanes i Sant Feliu de Guíxols. I el 965, els àrabs sembraren el terror a l'Empordà. Per tant, la fundació del monestir de Besalú s'ha d'emmarcar dins la reconstrucció portada a terme després d'aquestes ràtzies, animada per alguns abats, com ara l'abat Oliba, el qual fundà també el priorat de Santa Maria de Montserrat.¹¹

Durant aquests segles de successives destruccions i reedificacions, juntament amb les noves fundacions, no sabem que els monestirs de Catalunya tinguessin altres relacions entre ells que els de veïnatge, ni altres estructures jurídiques que el fet d'estar dins d'una mateixa diòcesi i subjectes als bisbes respectius, i tots dins de la mateixa província eclesiàstica; ni d'altres lligams que estar regits per un mateix abat, com ara Oliba, que ho era de Ripoll i de Cuixà;¹² Garí, de Cuixà, Lézat, Mas-Grenier, Carcassona i Alet,¹³ o Bonfill, abat de Camprodon, Banyoles, Arles i Sant Feliu de Guíxols.¹⁴

El segle XI és el segle de la florida monàstica a Catalunya, especialment la benedictina, amb l'acceptació dels usos i costums cluniacencs per obra de l'abat Garí de Cuixà i de l'esmentat abat Oliba.¹⁵ Però per iniciativa dels comtes, senyors i fundadors, a poc a

10. F. MONSALVATGE, *Besalú*, II, Olot, 1890, Ap. VIII.

11. J. MARQUÈS, «Amer», a *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, XX (1970-71) 26-27; F. FITA, «Destrucción de Barcelona por Almanzor», a *Boletín de la Real Academia de la Historia*, T. VII (1885) 189; R. D'ABADAL, *L'abat Oliba, bisbe de Vic i la seva època*, 3^a ed., Barcelona, 1962; E. JUNYENT, *Esbós biogràfic d'Oliba* (1971); A. XAVIER, *Pre-Cataluña*, Barcelona, 1974; A. M. ALBAREDA, *L'abat Oliba, fundador de Montserrat (976-1046)*, Montserrat, 1931, tots amb bibliografia abundant.

12. E. ZARAGOZA, *Abaciologi benedictí de la Tarraconense*, Barcelona, 2002, 155, 331-332.

13. ID. *Ibid.*, 155.

14. E. ZARAGOZA, *Abaciologi del monestir de Sant Feliu de Guíxols*, o. c, 11.

15. A. MUNDÓ, «Moissac, Cluny et les mouvements monastiques de l'Est des Pyrénées du xe au xiiie siècles», a *Moissac et l'Occident au XI siècle. Actes du Colloque International de Moissac*, Toulouse, 1964, 235.

poc els monestirs foren sotmesos a d'altres abadies més importants, singularment del sud de França, a fi d'evitar les eleccions abacials simoníaques i assegurar l'observança monàstica, alhora que seguien una política de fronteres. Així, a Santa Maria de la Grassa, a la diòcesi de Carcassona, li foren units els monestirs de Santa Maria de Ridaura, Sant Pere de Roda, el Sant Sepulcre de Palera, Sant Llorenç del Munt, Sant Martí del Canigó, Sant Andreu de Sureda, Sant Pere de Galligants i Sant Feliu de Guíxols, aquests dos últims donats pel comte Ramon Berenguer III el 20 de gener de 1117, si bé contra la voluntat de les comunitats i per poc temps, perquè el bisbe de Girona en reclamà la jurisdicció.¹⁶

També el monestir de Sant Cugat del Vallès, al final del segle xi, fou el cap d'una federació de monestirs catalans que durà més d'un segle, integrada pels monestirs de Santa Cecília de Montserrat, Sant Llorenç del Munt, Santa Maria de Breda, Sant Pau del Camp, Santa Maria del Coll de Font-rúbia i Sant Pere de Clarà.¹⁷

Així, doncs, aquestes abadies de la Grassa i Sant Víctor de Marsella agrupaven la major part dels monestirs catalans al segle xii. Però el monestir que tingué més nombre de cases catalanes subjectes fou el de Sant Víctor de Marsella, el qual tingué units, entre d'altres, els monestirs de Sant Miquel del Fai, Sant Pere de Besalú, Sant Esteve de Banyoles, Santa Maria de Ripoll, Santa Maria de Gerri, Sant Tomàs de Fluvià, Santa Maria de Banyeres, Sant Joan les Fonts, Sant Martí del Canigó i Sant Miquel de Cuixà.¹⁸

Ja hem dit que la influència renovadora de Cluny fou introduïda a Catalunya per Garí, abad de Cuixà, a partir del 965.¹⁹ Però acceptar

16. E. ZARAGOZA, *Abaciologi del monestir de Sant Feliu de Guíxols*, o. c., 14. Mireu la història abreujada de tots aquests monestirs a la nostra obra *Catàleg dels monestirs catalans*, Montserrat, 1997.

17. A. MUNDÓ, o. c., 245-245; H. ZIMMERMANN, «Les Abbayes de Catalogne», a *Moines et religieux au Moyen Age*, París, 1994, 113-129; A. MONSALVATGE, «El monaquisme en Catalunya en els segles xvi i xvii», a *Studia Monastica*, vol. 20 (1978) 345-396. 387, 282, 386. Cf. la història abreujada d'aquests monestirs a E. ZARAGOZA, *Història de la Congregació Benedictina Claustral Tarraconense (1215-1835)*, Col. Scripta et Documenta, vol. 67, Montserrat, 2004, 315-357.

18. A. MONSALVATGE, «*El monaquisme a Catalunya*», o. c., 381-383. Cf. la història abreujada d'aquests monestirs en les nostres obres citades a les dues notes anteriors.

19. R. D'ABADAL I DE VINYALS, *Dels visigots als catalans*, Barcelona, 1969, 449-494; ID., «*Com neix i creix un gran monestir pirinenc abans de l'any mil: Eixalada-Cuixà*», a *An. Montserratensia VIII* (1954-55) 125-337; ID., *El creixement monàstic a Catalunya després de l'expulsió dels sarraïns*, SM, vol. 3 (1961) 165-177.

les observances cluniacenses no volia dir que els monestirs li estiguessin subjectes. A Catalunya, Cluny, només hi tenia els monestirs de Camprodon, Cuberes, Sant Pau de Fenollet i Santa Maria d'Arles, el primer perquè estava unit a Moissac,²⁰ que amb la resta de les seves cases de la Península Ibèrica formaven la província espanyola cluniacense. Cluny influí positivament en la implantació de la litúrgia romana i monàstica, l'hàbit dels monjos, els sufragis pels difunts, el sentit de la hospitalitat, l'obediència al Papa i en els gustos literaris i artístics.²¹

L'afiliació dels monestirs benedictins catalans a les grans abadies franceses potenciat sens dubte la vitalitat de les grans abadies com ara Ripoll, Sant Cugat del Vallès, Roda i d'altres, les quals amb els seus priorats i esglésies que en depenien foren focus de cultura i de civilització per al país, a més de ser centres dinamitzadors de l'economia i repoblació de les zones de la seva influència immediata. El romànic s'expandí arreu, des de Sant Cugat del Vallès a Ripoll, Galligants, Sant Pau del Camp, Sant Benet de Bages i d'altres monestirs. Tota aquesta febre constructora té al darrera una notable prosperitat econòmica. I és que els monestirs eren veritablement poderosos, mercès a la liberalitat dels reis i senyors, i de molts particulars, alhora que gaudien d'exempcions, privilegis i immunitats de tota mena en favor de la seva tasca repobladora, humanitzadora i evangelitzadora. Per això, creixeren al seu redós les viles de Ripoll, Guíxols, Breda, Banyoles, etc. A la llarga, però, la dependència de les abadies a les quals havien estat sotmeses, comportà per a les comunitats la pèrdua del dret d'elegir-ne els abats, l'obligació d'aportar un cens anyal en senyal de submissió, i moltes vegades a acceptar un prelat estranger.

20. J. MIRET I SANS, *Relaciones entre los monasterios de Camprodon y Moissac*, Barcelona, 1898, 14-18.

21. U. ROBERT, *État des monastères de l'ordre de Cluny aux XIII-XV siècles*; F. FITA, «La provincia cluniacense de España», a *Boletín de la Real Academia de la Historia*, T. XX (1892) 321-431; M. TAIXONERA, *Història dels monestirs benedictins de Catalunya*; A. MUNDÓ, «Moissac, Cluny et les mouvements monastiques de l'Est des Pyrénées du Xe au XIIe siècles», a *Annales du Midi*, núm. 75 (1963) 551-573; CH. HIGOUNNET, «Un mapa de las relaciones monásticas transpirenaicas en la Edad Media», a *Pyrene* núm. 7 (1951) 543-553; J. BAUER, *Rechtsverhältnisse der Katalonischen Klöster in ihren Klösterverbänder (9-12 Jahrhundert)*, Münster, 1967, 1-130; M. RIU RIU, *Las comunidades religiosas del antiguo obispado de Urgel (Siglos VIII-XVI)*, *Tesi doctoral* (Barcelona 1961); LINAGE CONDE, A., *El monacato en España e Hispanoamérica*, Salamanca, 1977, 68-73.

Tot això contribuï a la decadència de l'observança regular i de la funció pastoral i social dels monestirs al segle XII. I aleshores foren els cistercencs els que per la seva estricta observança i la novetat dels seus mètodes agrícoles, aconseguiren el favor dels reis i nobles per a portar a terme la tasca repobladora i civilitzadora en terres de frontera o desèrtiques, i d'aquí ve que les seves fundacions més importants fossin totes a la Catalunya Nova.

Els benedictins negres, tot i l'embranchida dels cistercencs, miraren de conservar els monestirs que tenien, però cada cop més els priorats anaren quedant-se sense monjos, i es reduïren les comunitats a algunes abadies més poderoses. I en ser pocs, ben aviat el reis i nobles començaren a tenir set dels béns dels monestirs, tractaren de situar en els abadiats familiars i amics i usurparen molts dels seus drets i possessions. I els monestirs començaren a tenir plets amb els bisbes per defensar la seva jurisdicció eclesiàstica exempta.

Fora d'això, els abats comandataris, les guerres contínues, les pestes periòdiques, la divisió de rendes entre la mensa abacial i conventual, els revessos econòmics deguts a les males collites, la manca de vocacions i de formació adequada, etc., portaren la decadència a l'observança regular dels monestirs i als escàndols, etc., si bé en totes les èpoques, fins i tot les més decadents, no faltaren els monjos autèntics, ni els abats zelosos, ni tampoc la celebració de la litúrgia, ni la pregària contemplativa, ni el conreu dels valors cristians, les tradicions religioses populars i l'interès cultural i artístic, segons els gustos dels temps.

Els bisbes i la Santa Seu, des del final del segle XII, sens dubte per influència cistercenca, fomentaren les reunions periòdiques dels abats dels monestirs d'una mateixa província eclesiàstica. Innocenci II en el Concili de Reims de 1131 –al qual assistí sant Bernat de Claravall– recomanà als monestirs benedictins aquesta pràctica dels capítols generals.²²

No sabem si els monestirs benedictins catalans començaren a posar en pràctica aquesta recomanació de celebrar capítols generals. Calgué esperar un segle perquè el papa Innocenci III, després d'algunes experiències fetes en algunes províncies eclesiàstiques italianes,

22. G. M. COLOMBÁS, «Benedictinos», a *Diccionario de Historia Eclesiástica de España*, I, 207-1210; A. LINAGE-E. ZARAGOZA, «Benedictins», a *Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya* I, Barcelona, 1999, 269-272.

aprofités l'avinentesa de la celebració del IV Concili del Laterà (1215) per fer obligatòria la celebració dels capítols generals a tots els benedictins exempts i no exempts d'una mateixa província eclesiàstica. Segons el cànon 12 de l'esmentat Concili s'havien de celebrar cada tres anys en un monestir escaient, i havien de presidir el primer capítol dos abats cistercencs veïns per a ensinistrar-los en la seva celebració: «cum sint in hujusmodi capitulis celebrandis ex longa consuetudine plenius informati». Aquests dos abats cistercencs havien d'elegir els dos abats negres, que amb ells havien de presidir el capítol, sense que cap de tots quatre tingués autoritat sobre els altres tres.

La duració del capítol, «iuxta morem cisterciencis ordinis», havia de durar uns quants dies, i cadascun dels assistents havia de pagar-se la manutenció. I durant aquest dies s'havia de tractar de la reforma i observança regular. I el que es determinés, si ho aprovaven els quatre presidents, havia d'ésser observat per tots els monjos i monestirs. Havien de determinar també el monestir on s'havia de celebrar el pròxim capítol general, i elegir dos visitadors perquè visitessin tots els monestirs no exempts de monjos i monges de la província i corregir-ne els abusos; i si creien que algun abat o monjo havia d'ésser privat del seu càrrec ho havien de comunicar al bisbe del lloc, perquè fos ell qui ho executés, i si no ho feia ho havien de demanar a la Santa Seu.²³ De manera que l'obligatorietat de la celebració dels capítols generals ordenada pel Concili IV del Laterà obrirà una nova era per als benedictins de la província eclesiàstica Tarraconense.²⁴

Conegut el decret conciliar, els benedictins de la Tarraconense es

23. A. MUNDÓ, «Congregació Claustral Tarraconense», a *Gran Enciclopèdia Catalana* V, Barcelona, 1973, 486; D. KNOWLES, *El monacato cristiano*, Madrid, 1969, 112; Ph. SCHMITZ, *Histoire de l'Ordre de Saint Benoît*, III, Maredsous, 1942, 49ss; R. FOUVILLE, *Latran I, II, III et Latran IV. Histoire des conciles oecumeniques* VI, París, 1965, 237-258; M. MACCARRONE, «Riforma e sviluppo della vita religiosa con Innocenzo III», a *Rivista de storia della chiesa* (1962) 29-72; U. BERLIERE, «Les chapitres généraux de l'Ordre de Sain Benoît», a *Révue Bénédictine*, núm. 18 (1901) 364-371; ID., «Innocent III et la réorganisation des monastères bénédictins», *Ibi.* 32 (1920) 22-42, 145-159.

24. B. TRISTANY, *Corona benedictina adornada de lo más precioso de sus singulares prerrogativas con el esmalte de la jurisdicción ordinaria que pueden ejercer los presidentes de la Muy Noble y Esclarecida Congregación Claustral de San Benito en la Provincia Tarraconense, Cesaraugustana y obispado de Mallorca*, Barcelona, 1677, 399.

reuniren en capítol general, no sabem a quin lloc ni tampoc en quina data, la qual, però, s'hauria de situar el 1220 o molt a prop. En tot cas, sabem que se celebrà, perquè una butlla del papa Honori III (19-VII-1220) parla dels «visitatores constituti a capitulo generali».²⁵ Segurament se celebraren els capítols generals de 1221 i 1224, però només tenim constància del celebrat al priorat de Santa Magdalena de Bell-lloc, prop de la ciutat de Tarragona, l'11 de novembre de 1227, del qual ens ha arribat l'acta incompleta.²⁶

Val a dir que l'assistència als capítols generals era obligatòria per als abats exempts i facultativa per als deponents d'altres monestirs.²⁷ Després, el 1336, Benet XII publicà la seva butlla dita «Benedictina», que dividia la Península Ibèrica en tres províncies benedictines claustrals: Compostelana-Bracarense, Toledana i Tarraconense, i donà normes precises sobre l'observança regular. A partir de 1318, les províncies eclesiàstiques Tarraconense i Cesaraugustana es consideraren una de sola, de manera que al començament de cada capítol s'elegien per a presidir el pròxim capítol i trienni que el seguia quatre abats presidents dos per Catalunya i dos per Aragó i Navarra – després foren dos per Catalunya, l'un pels monestirs de la diòcesi de Girona i l'altre per la resta dels de Catalunya– i un per Aragó i Navarra. I els capítols generals se celebraven cada tres anys el 3 de maig, festa de la Santa Creu, alternant dues vegades a Catalunya i una a Aragó. Així continuà fins el 1835, de manera que els abats de Besalú, com la resta, acudien personalment o per mitjà d'un procurador –si estaven legítimament impedits– i les comunitats enviaven els seus representants, anomenats síndics, que en el cas dels monestirs de monges de Catalunya eren també procuradors de la seva abadessa.

Val a dir, però, que hi hagué diverses classes d'abats benedictins. Els abats dels segles x-xi, generalment eren elegits per la comunitat; els dels segles xi-xiii eren elegits per la comunitat o per l'abat de la

25. Arch. General de Navarra, Fons Leyre, núm. 350. L'1 de febrer de 1212 Innocenci III nomenà visitadors apostòlics de Sant Cugat l'abat de Breda i els canonges de Lleida Vidal i Arnau, per al cas particular d'un monjo rebel, perquè segurament encara no hi havia visitadors provincials.

26. Arxiu de la Corona d'Aragó, Ms. Ripoll, 41, Cf. A. M. TOBELLA, «Dues actes capitulars dels anys 1227 i 1229», a *Catalònia Monàstica I* (1927) 137-145.

27. Al tractat de consuetuds de l'Imperial Monestir de Sant Cugat del Vallès, escrit per Pere Ferrer (1219-21), Arxiu de la Corona d'Aragó, Monacals d'Hisenda, vol. 1219.

comunitat de la qual depenien, i generalment confirmats pel bisbe diocesà o pel Papa. Arran del Cisma d'Occident, al final del segle xiv i el primer terç del xv, trobem que en la documentació d'un mateix monestir apareixen simultàniament dos abats, perquè el papa de Roma confirmava l'abat elegit per la comunitat, i el d'Avinyó, que s'havia reservat el nomenament dels abats dels monestirs, en nomenava un altre, i lluitaven entre ells per poder prendre possessió de l'abadiat. Després del Cisma, els papes continuaren fent els nomenaments d'abats, oficialment perquè defensessin els monestirs contra els usurpadors dels seus béns i drets, però en realitat per a agrair els serveis prestats. I així nomenaren abats que no eren monjos benedictins, sinó cardenals, bisbes, religiosos d'altres ordes, eclesiàstics o seglars, que sovint eren alhora abats de dues i tres abadies al mateix temps. Aquests abats, que no eren monjos, se'n deien comendataris, perquè tenien encomanada l'administració de les abadies. Això féu molt de mal als monestirs, perquè fora de casos excepcionals, els abats comendataris es limitaven a cobrar les rendes de la mensa abacial –val a dir que els monestirs tenien dues menses, l'abacial per al sosteniment l'abat i la mensa conventual, repartida entre els diferents oficis de sagristà, cambrer, almoïner, infermer, etc. El comendataris, molts dels quals no residien al monestir, nomenaven un prior per regir la comunitat i sovint s'oblidaven de fer les reparacions necessàries per a mantenir els edificis i esglésies, com era la seva obligació. Per això el gran cronista benedictí Antonio de Yepes, els qualificà de «arpías hambrientas de beneficios».

Aquesta situació es mantingué a Castella fins al primer quart del segle xvi i a la Corona d'Aragó fins a la fi del mateix segle. Els Reis Catòlics miraren de remeiar aquesta situació, primer prohibint que les abadies es donessin a estrangers, amb la qual cosa els cabals de les rendes no sortien de la Península i revertien en gent de la terra, i després procuraren redreçar la vida monàstica propiciant l'expansió del moviment observant benedictí nascut a Sant Benet de Valladolid el 1390, feia ja un segle.

A Catalunya, introduïren l'observança val·lisoletana a Montserrat, pensant que si aquell gran monestir l'admetia, tots els altres el seguirien, però no fou així, perquè només Sant Feliu de Guíxols s'hi uní, més que tot, per no restar un simple priorat de Montserrat, com el monestir de Sant Benet de Bages, i el petit monestir de Sant Genís de Fontanes, al Rosselló.

Els mateixos Reis Catòlics demanaren al Papa que tornés el dret d'elecció dels abats –que eren triennals a les comunitats observants, les quals, a més, tenien comunitat de béns, fet que els permetia tenir més rendes disponibles i, per tant, podien mantenir un nombre més gran de monjos. Els monestirs claustrals catalans, en canvi, només podien tenir tants monjos com oficis, de manera que les seves comunitats no superaven mai la desena de membres i per això hagueren de servir-se d'alguns beneficiats porcionaris que els ajudaven a solemnitzar el culte i en la cura d'ànimes, perquè val a dir que força monestirs eren *nullius*, és a dir, com petites diòcesis, i tots tenien el dret de presentació dels rectors que les havien de servir o ells mateixos eren parròquia del lloc.

Els monjos, des que es repartiren les rendes entre els oficis claustrals, a l'estil cluniacenc, a poc a poc anaren abandonant la vida comunitària llevat del cor i el capítol, fins i tot del dormitori i del refector comuns, reservats només per a l'advent i la quaresma. De manera, que dins el clos del monestir, l'abat vivia a la seva casa abadia – dita també palau abacial– i els monjos a les cases dels seus oficis, amb el criat o criats que els servien. Hi hagué diverses visites apostòliques des del final del segle xv i sobretot a la segona meitat del segle xvi, per mirar de tornar a implantar la vida comuna al refector i al dormitori amb cel·les separades, la qual cosa costà molt d'implantar, i mai no es pogué tenir economia comuna, perquè el cambrer recollia les rendes i donava a cada ofici la seva, i els monjos per a salvar el vot de pobresa cada any donaven a l'abat la relació del que tenien i aquest els ho tornava a confiar un any més. Tot això portà finalment a la reorganització de la Congregació feta per Climent VIII el 1592, la qual uní alguns monestirs, adjudicà les rendes d'alguns priorats per al sosteniment del noviciat comú a Sant Pau del Camp i del col·legi de Lleida, prop d'aquella Universitat, insistint en la vida comuna al refector, dormitori i cor. I altres aspectes de la vida regular, que quedà definitivament orientada fins al segle xix, només amb la incorporació de les decisions i lleis dels capítols posteriors.

A Castella, la mentalitat més predisposada al centralisme féu més fàcil la introducció de l'observança amb abats temporals i mensa comuna, però a Catalunya, de mentalitat més individualista, sobretot en assumptes de poder i de diners, no s'hi admeté l'observança a fi de poder continuar amb el sistema cluniacenc segons el qual cada ofici claustral tenia les seves pròpies rendes, i la perpetuïtat dels abats. De

manera que els Reis Catòlics aconseguiren de la Santa Seu el Reial Patronat, és a dir, el dret de presentació dels abats i dels altres oficis claustrals benedictins, però ara no seria el Papa, sinó la Cambra de Castella, la que per a cobrir les vacants sovint presentaria benedictins observants, cistercencs o d'altres ordes, i fins i tot eclesiàstics i seglars, però els benedictins obtingueren que per a poder accedir als oficis esmentats havien de professar. Això feia que professessin a correu i els nous abats desconeguessin els costums de la vida monàstica benedictina claustral, en els quals no havien estat educats des de joves, i per una altra part, en reconèixer que devien el seu càrrec al Patronat Reial, tinguessin i manifestessin una actitud de marcada submissió al poder reial i a les seves disposicions fins a l'extinció dels ordes religiosos el 1835. Una cosa, però, tingué de bo aquest sistema de repartiment de les rendes, i és que no es podien emprendre gran obres per manca de diners i gràcies a aquesta circumstància ens han arribat intactes les edificacions d'esglésies i claustres romànics, dels quals a penes han quedat vestigis als monestis benedictins observants, com Montserrat, Sant Feliu de Guíxols i Bages.²⁸

Segons una relació dels visitadors apostòlics feta el 1589, el monestir de Besalú tenia els càrrecs següents:

Abat: pontificava, governava, presidia els actes de comunitat, corregia, visitava els priorats i representava el monestir en afers i plets.

Prior claustral i vicari general: presidia els actes comunitaris en absència de l'abat i per delegació de l'abat, tenia cura dels afers eclesiàstics de l'abadiat.

Cambrer: que era alhora majordom, graner i hostatger.

Sagristà: tenia cura que es diguessin les misses de fundació i que no faltés res –vi, hòsties, roba, encens– per a les celebracions litúrgiques.

Pitancer: (de *pitança*) era el refitoler, el que preparava el refetor els dies que els monjos hi menjaven.

Infermer: tenia els malalts al seu càrrec.

Obrer: tenia cura dels edificis i de les obres que s'hi feien.

Candeler: tenia cura de la cera i potser també de les abelles.

Almoïner: tenia cura de donar les almoïnes –diners, roba, sabates

28. Vegeu l'organització i funcionament dels monestirs de manera més completa a la nostra obra: *Història de la Congregació Benedictina Claustral...* de la nota 17.

i menjar com ara la sopa diària, carn als malalts, pagava dides als òrfens, als pobres mendicants i els vergonyants.

Per al culte litúrgic hi havia deu beneficiats seculars, vuit corresponents als vuit altars, que era la totalitat dels existents a l'església abacial, a saber: Sants Cosme i Damià; Sant Sepulcre de Nostra Senyora; Sant Benet; Sant Bartomeu; Sants Prim i Felicià; Sant Antoni abat; Sants Felip i Jaume, apòstols; i Nostra Senyora del Pilar; i dos a cada un dels altars de la capella de la Santa Fe, annexa a l'abadia.²⁹

Val a dir que a d'altres monestirs hi havia altres càrrecs que no es troben en el de Besalú, com ara priors de priorats depenents, els quals sovint vivien al lloc mateix; pabordes (del llatí *praepositus*), que tenien cura de l'administració de les rendes d'alguns territoris, com ara a Ripoll, els pabordes de Palau, Berga i Aja; a Sant Cugat del Vallès, els pabordes Major, del Penedès i de Palautordera, etc. Cellerer i dispenser, sinònims de pitancer o refitoler; mesoner, sinònim d'hostatger; vicari, que tenia la cura parroquial; olier, que tenia cura de l'oli de tota la casa; o hi havia dos sagristans o almoiners, major i menor. Alguns oficis tenien tan poca renda, que un monjo, per poder viure, n'havia de servir dos i tres alhora.

Per a fer-nos idea de la categoria del monestir de Besalú, amb nou oficis claustrals incloent-hi sempre l'abat, cal tenir en compte que Ripoll en tenia vint; Cuixà i Sant Cugat, catorze; Roda, dotze; Banyoles, nou; i tots els altres, Breda, Arles, Gerri, etc., entre cinc i set.³⁰

29. E. ZARAGOZA, «Documentos inéditos referentes a la reforma monástica en Cataluña durante la segunda mitad del siglo XVI (1555-1600)», a *Studia Monastica*, vol. 19 (1977) 152-153.

30. ID. Ibid. 141-158. Per a conèixer la història abreuçada de més de 400 monestirs catalans, vegeu E. ZARAGOZA, *Catàleg dels monestirs catalans*, Col. Scripta et Documenta, vol. 55, Montserrat, 1997.